

De godinnen van deze wereld

MARNEL BREURE

8-3-13 - 00:00

Drie exposities tonen dat het beeld van een mannelijke God achterhaald is. Een tocht langs soms omstreden symbolen van vrouwelijke kracht. 'Ontregelende beelden zijn nog altijd hard nodig.'

In 2009 wijdde het gezaghebbende tijdschrift Nature een artikel aan de opgraving van de zogeheten Venus van Hohle Fels, een vrouwenbeeldje van zo'n 35.000 jaar oud. Vanwege haar gigantische borsten en sterk geprononceerde schaamlippen, die glorieus tussen haar ivoren dijen tevoorschijn springen, wordt het figuurtje in de bijbehorende video voorgesteld als 'prehistorische pin-up'. Over de mogelijkheid dat de Venus van Hohle Fels verbonden is geweest met een oude godinnencultus wordt met geen woord gerept. Blijkbaar bezien de jongens van Nature het verre verleden met een pornografische blik die voortkomt uit een christelijk wereldbeeld waarin God en het vrouwelijk lichaam niet samengaan. Als God een man is, of in ieder geval mannelijk van aard, dan kan de Venus van Hohle Fels geen godinnenbeeld zijn. Hooguit een lustobject.

Vanaf maart zijn er in Nederland drie tentoonstellingen te zien die de gangbare gods- en vrouwbeelden een slag laten kantelen. Het Museum voor Moderne Kunst in Arnhem toont werk van hedendaagse kunstenaressen die de dwarsverbanden tussen vrouwelijke kracht en spiritualiteit exploreren. Daarbij grijpen zij soms terug op concepten rond godinnenverering en matriarchaat, die in de andere twee tentoonstellingen van een historische context worden voorzien. In het Allard Pierson Museum voert een speciale wandelroute naar een presentatie van vrouwenbeelden uit de Oudheid. Op hetzelfde moment pakt het Bijbels Museum uit met 'Divine Surprise!', een expositie die eerder in Europa te zien is geweest onder de titel 'Gott weiblich'. De beelden van deze tentoonstelling laten zien dat God onmiskenbaar vrouwelijke trekken heeft.

"In de tijd van het vroege christendom stonden vrouwelijke waarden in hoog aanzien," zegt Agaath Witteman. "Vruchtbaarheid, wijsheid en zorgzaamheid waren zulke belangrijke eigenschappen dat ze werden vervat in een godinnenbeeld."

Agaath Witteman is bestuursvoorzitter van het FemArtMuseum, een museum 'zonder muren' dat een alliantie met het Bijbels Museum is aangegaan om 'Divine Surprise!' onder dak te brengen. Witteman: "Die godinnenbeelden zijn actueler dan je zou denken. Het wordt zo langzamerhand duidelijk dat de wereld niet alleen op mannelijke energie kan draaien. Sterker, meer, beter, winnen. Daar redden we het niet mee. Deze tijd heeft andere waarden nodig. Die waarden komen heel mooi tot uitdrukking in het beeldje van de godin Asjera. Wat mij betreft is zij het topstuk van de tentoonstelling. Asjera staat niet alleen voor vruchtbaarheid, ze straalt ook trots en zelfvertrouwen uit."

Het beeldje van Asjera dateert van ongeveer 6000 v. Chr. Hoewel deze godin iets minder pronte borsten heeft dan de Venus van Hohle Fels, mag ook zij er wezen. Uit opgravingen is gebleken dat Asjera eeuwenlang vereerd werd naast Jahweh, de God van Israël. Er zijn zelfs aanwijzingen dat zij zijn vrouwelijke metgezel was. In de zevende eeuw v. Chr. werden Asjera en haar dienaressen uit de tempel van Jahweh in Jeruzalem verjaagd. De rest is geschiedenis. Jahweh veranderde onder invloed van het opkomende monotheïsme in God, werd rijkelijk voorzien van mannelijke aanspreektitels en maakte in zijn eentje aanspraak op het hele hemelruim.

Minder bekend is dat Jahweh tijdens dit proces trekjes van oude godinnen overnam. Zo kan het gebeuren dat de God van de Bijbel over verborgen vrouwelijke eigenschappen beschikt, die pas bij nadere beschouwing aan het licht komen. Wat bijvoorbeeld te denken van de veel geciteerde zin uit het bijbelboek Genesis? "En God schiep de mens naar zijn beeld; naar Gods beeld schiep Hij hem; man en vrouw schiep Hij hen." Tja, een plus een is twee! Als beide seksen gelijkenis vertonen met hun Schepper, dan kan die laatste niet anders dan een optelsom van mannelijke en vrouwelijke eigenschappen zijn.

Voor Hermine Pool, theoloog en conservator van het Bijbels Museum, is het beeld van een ambigue God gefundenes Fressen: "Ik heb een vrijzinnig protestantse opvoeding achter de rug. Daardoor ben ik niet opgegroeid met het traditionele beeld van een persoonlijke God. Van huis uit heb ik een meer abstract godsbeeld meegekregen, dat zowel ruimte laat voor het mannelijke als het vrouwelijke. Dat sluit mooi aan bij het huidige feministische denken. Mannelijkheid en vrouwelijkheid liggen niet vast, het zijn diffuse begrippen. Net als het begrip van God. De drang tot monotheïsme heeft er op een bepaald moment in de geschiedenis toe geleid dat de nadruk op een enkel, mannelijk godsbeeld kwam te liggen. Vervolgens is die mannelijke God gebruikt om ongelijkheid tussen mannen en vrouwen te legitimeren."

Volgens Pool verbindt 'Divine Surprise!' de hedendaagse diversiteit aan man- en vrouwbeelden met het diffuse godsbeeld uit het vroege christendom: "Door andere aspecten van goddelijkheid te laten zien, worden mensen aan het denken gezet. Het leuke is dat dit kan binnen de christelijke traditie. Elke tijd kent zijn eigen explosie van interpretaties, gevolgd door een storm van commentaren. En vervolgens mag iedereen zijn eigen conclusie trekken."

Het Allard Pierson Museum houdt zich als archeologisch museum van de Universiteit van Amsterdam verre van woeste interpretaties en cultuurkritiek. Hier geen theologische innovaties, maar archeologische voorzichtigheid. De tentoonstelling 'Women for all seasons' is gebaseerd op een geërfde verzameling vrouwenbeeldjes, aangevuld met materiaal uit de eigen collectie. De beeldjes, afkomstig uit verschillende periodes en streken, geven een indruk van de manier waarop vrouwen in de Oudheid geportretteerd werden. De religieuze betekenis van de gekozen stukken wordt door conservator Geralda Jurriaans nadrukkelijk in het midden gelaten.

"Ik ben heel nuchter in die dingen," zegt Jurriaans. "Niet elk beeldje van een vrouw met kind is een moedergodin. En voor het idee dat zo'n beeldje de neerslag zou zijn van een matriarchale samenleving is al helemaal geen bewijs. In feite weten we heel weinig over oude culturen. In de negentiende en twintigste eeuw is er vrij veel antropologisch onderzoek gedaan naar stammen die op dat moment nog steeds vrouwenbeeldjes gebruikten. Die beeldjes speelden vaak een rol bij opvoeding en initiatie-riten. Ze dienden als een soort instructiepoppetjes die sociale en seksuele normen moesten overdragen. Je kunt het vergelijken met de pop van nu. Meisjes

spelen met hun Barbie en leren ondertussen hoe je om moet gaan met Ken."

Nu is een Barbie geen pin-upgirl, maar toch doet de uitleg van Geralda Jurriaans vermoeden dat de redactie van Nature een punt heeft wanneer ze de Venus van Hohle Fels niet als godinnenbeeld aanmerkt. Feit is dat de alleroudste vrouwenbeeldjes afkomstig zijn uit de Oude Steentijd, een periode in de geschiedenis waar de moderne mens nauwelijks toegang toe heeft.

Door het ontbreken van geschreven bronnen is de onderzoeker aangewezen op archeologische vondsten die zo weinig eenduidig zijn dat elke uitspraak erover als speculatief moet worden gezien. Het christelijke beeld van een mannelijke God mag dan onhoudbaar zijn, de gedachte dat godinnenverering in de prehistorie tot vrouwvriendelijke samenlevingsvormen heeft geleid, is dat net zo zeer. Godinnenbeeld of prikkelpop: de borsten van God zijn in beide gevallen omstreden.

Het Museum voor Moderne Kunst Arnhem is met gemak ontkomen aan de wetenschappelijke rondedans van theologen en archeologen. Voor de hedendaagse kunst geldt immers hetzelfde als voor liefde en oorlog: alles is toegestaan. Daardoor vindt de echte beeldenstorm in Arnhem plaats. Female Power is een tentoonstelling waarin vanuit een spirituele onderstroom naar alternatieve vrouwbeelden wordt gezocht.

De verzamelde kunstenaressen, uit binnen- en buitenland, ontwikkelen een nieuwe visie op de kracht van het vrouwelijke door uit het beeld- reservoir van een religieus-artistiek verleden te putten. Of dat verleden een geleefde werkelijkheid is geweest of een gedroomde utopie is van ondergeschikt belang. Hier hoeft niets bewezen te worden, omdat alles verbeelding is.

Zo concentreert de Zuid-Afrikaanse Nandipha Mntambo zich in haar werk op het vrouwelijke lichaam, dat ze graag bedekt met lappen koeienhuid. Er wordt kwistig met hoeven, horens en koeienstaarten gestrooid om bestaande betekenissen van vrouwelijkheid, seksualiteit en kwetsbaarheid te doorbreken. Dat geldt ook voor de gehoornde vrouw - een zelfportret van Mntambo - die op het tentoonstellingsaffiche prijkt. Mens en dier, godin en she-devil, schoonheid en afzichtelijkheid zijn samengebald in een eigentijdse uitdrukking van vrouwelijke oerkracht.

Mirjam Westen, kunsthistoricus en conservator van Female Power, wil afrekenen met de gedachte dat het construeren van sterke vrouwbeelden achterhaald is: "Ontregelende beelden zijn nog altijd hard nodig. Zolang de maatschappij ons voorhoudt dat vrouwen niet oud en rimpelig mogen zijn, blijven artistieke tegenbewegingen van het grootste belang. De kunstenaars die hier te zien zijn, houden zich bezig met zelfontplooiing en zoeken van daaruit naar mogelijkheden tot verandering. Dat kan op allerlei manieren, maar de meerdigheid van het kunstwerk staat altijd voorop."

Van de vrouwelijke kunstenaars die door Westen bijeen zijn gebracht, is Mathilde ter Heijne de meest uitgesproken zinzouker. Ter Heijne, van Nederlandse komaf, en woonachtig in Berlijn, onderzoekt in haar werk alternatieven voor patriarchale machtsstructuren die volgens haar verankerd zijn in de bekende monotheïstische godsdiensten. Magie, godinnenverering, voodoo en andere animistische rituelen bieden haar een 'buitenruimte' die een andere beeldtaal mogelijk maakt.

In haar project 'Experimental Archeology' eigent Mathilde ter Heijne zich het verre verleden toe door in eigen persoon af te dalen in de prehistorie. De potten die zij exposeert, werden bij volle maan gebakken in een houtvuur en zijn voorzien van tekens die naar een matriarchale symbooltaal verwijzen. "Taal had in het verleden een magische werking," stelt Ter Heijne. "Die werking kan in het heden worden gebruikt om de disbalans tussen patriarchale en matriarchale principes te laten zien. Dat gebrek aan evenwicht is op allerlei gebieden voelbaar: mensenhandel, prostitutie, oorlog. Onze samenleving maakt een sterk eenzijdige ontwikkeling door. Mensen leven niet met elkaar of met de natuur, maar worden steeds meer op zichzelf teruggeworpen. "

Het matriarchaat is wat Ter Heijne betreft geen pasklare oplossing, maar wel een bron van inspiratie. Daarom reisde ze af naar het zuidoosten van China om kennis te maken met de Mosuo, een etnische groep die tot op de dag van vandaag matriarchaal georganiseerd is. De huizen van de Mosuo, bestierd door vrouwelijke familiehoofden, zijn de centrale plek waar de cultuur in stand wordt gehouden en doorgegeven. Ter Heijne liet zo'n huis namaken van plastic en nam het mee naar Europa: "China exporteert plastic troep, ik exporteer matriarchale structuren. Daarmee laat ik zien dat China ook nog iets anders te bieden heeft. Het matriarchaat is een exportproduct dat niet materialistisch, maar idealistisch is."

Het idealisme van Mathilde ter Heijne verwijst naar een kunstzinnig procédé dat kenmerkend lijkt te zijn voor 'Female Power' als geheel: hier wordt in het verleden gegraven om een gloednieuwe toekomst bloot te leggen. Een toekomst waarin God geen man of vrouw is, maar een kunstenaar (m/v) die ambigue beelden schept. Met of zonder borsten.

Marnel Breure is journaliste en reli- watcher. Haar boek 'Dochters van Durga: op zoek naar de godinnen van India' verscheen bij Uitgeverij Augustus. Zij deed ook de research in India voor de VPRO-serie 'Van Bihar tot Bangalore' van Jelle Brandt Corstius.

Vrouwenexpo's

'Female Power. Matriarchaat, spiritualiteit, utopie' t/m 20 mei in het Museum voor Moderne Kunst in Arnhem.

'Divine Surprise! Het vrouwelijke in God' t/m 25 augustus in het Bijbels Museum te Amsterdam.

'Women for all seasons. Het beeld van de vrouw in de oudheid', t/m 25 augustus 2013 in het Allard Pierson Museum te Amsterdam.

De Persgroep Digital. Alle rechten voorbehouden.